

УДК 929Савич:070(477.74-21)“1858/1863”

*Т. Г. Гончарук*

**ПУБЛІКАЦІЇ М. САВИЧА НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ОДЕССКИЙ  
ВЕСТНИК» КІНЦЯ 1850-х — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1860-х рр.:  
КОЛИШНІЙ КИРИЛО-МЕФОДІЄВЕЦЬ ПРО ПРОБЛЕМИ  
ОДЕСЬКОГО ЖИТТЯ РЕФОРМНОЇ ДОБИ**

У статті аналізуються публікації М. Савича на сторінках одеської газети «Одесский вестник» в 1858-1863 рр. Аналізується зміст статей, що стосуються важливих питань міського життя, а також реформування освіти, створення приватних банків, положення робочого класу, установи органів місцевого самоврядування та ін. Робиться висновок про прогресивність поглядів М. Савича.

*Ключові слова:* М. Савич, «Одеський вісник», Кирило-Мефодіївське товариство, історія преси.

У вітчизняній історіографії не згасає інтерес до вивчення діяльності першої української політичної організації — Кирило-Мефодіївського братства, а також до постатей його членів. Серед останніх був і Микола Іванович Савич (1808-1892 рр.), сорок останніх років життя якого тісно пов'язані з Одесою. Одеський період життя М. Савича та публіцистична діяльність, що здійснювалася ним у цей час, вже була предметом дослідження істориків [1, с. 255-256]. Так, дослідниця історії преси півдня України І. Гребцова довела авторство М. Савича відомої статті «Бюджет робітника в Одесі», що вийшла на шпальтах

«Одесского вестника» 1858 р. [2, с. 71] (раніше автором зазначеної статті вважали М. Сколовського [2, с. 361]). Проте співпраця М. Савича з головною газетою міста «Одесским вестником» в період підготовки та проведення буржуазних реформ в Російській імперії, ще не була предметом комплексного історичного дослідження. Таке дослідження могло б бути цінним для кращого розуміння участі М. Савича в громадському житті Одеси зазначеної доби.

Статті М. Савича з'являються на шпальтах «Одесского вестника» від 1858 р., часу, коли перед реформами тиск цензури на пресу в імперії зменшився й почався нетривалий період так званої «гласності». Вже в січні того року було опубліковано вищезгадану статтю М. Савича «Бюджет робітника в Одесі». Характеризуючи її зміст, І. Гребцова зазначає: «стаття... є однією з перших спроб дослідження бюджету робітничої сім'ї в Росії. Автор... переконливо довів, що платня за працю найманого робітника набагато менше прожиткового мінімуму, необхідного для утримання його сім'ї» [2, с. 71]. В своїй статті М. Савич вважав за належне брати до уваги не лише доходи робітників Одеси, але й їхні видатки в місті з надто великими цінами. «Заробітна платня завжди має відповідати цінності життєвих приписів. Насправді ж вона залежить передусім від попиту на роботу й завжди напрями залежить від цього попиту, а зовсім не від ціни на хліб». — писав він [3]. Це пов'язувало питання про платню робітникам з питанням про «таксу» — норму найвищих цін, якому М. Савич присвятив іншу статтю на шпальтах газети: «Кілька думок про таксу». В ній, як і в першій статті, М. Савич виступав проти милостині та подарунків бідним від багатих, вважаючи їх шкідливими. «Зробіть так, щоб трудових грошей вистачало робітнику на достатній шматок хліба для нього та для його сім'ї. Це буде справжня християнська непідробна милостиня», — наголошував М. Савич [4].

Зазначену проблематику М. Савич певною мірою розвинув і в двох статтях, присвячених необхідності створення спеціальних притулків для дітей жебраків та арештантів. Він вважав неприйнятною практику, коли таких дітей викидали на вулицю або утримували у в'язниці разом з батьками. Вже в першій статті М. Савич подав структуру майбутнього притулку та принципи його роботи. «Громадянам такого міста, як Одеса,

нічого не буде коштувати пожертвувати хоча б за передплатою, невеликий первісний капітал для створення такого закладу...» — зазначав М. Савич [5]. Друга стаття являла собою вже проект притулку з чітко визначеними функціями його працівників, загальними принципами функціонування, категоріями вихованців, предметами навчання, підходами до забезпечення вихованців харчуванням, одягом та перспективами подальшого життя по закінченню закладу та ін. Автор пропонував відвести під притулок ділянку за межами міста. На його думку, це мала бути: «Низка охайних, скромних будиночків, де будуть мешкати за категоріями від семи до десяти хлопчаків з їхнім наглядачем, що має складати загальний двір з майстернею, яка має слугувати навчальною та обідньою залом» [6].

Питанням освіти, що тоді гостро обговорювалися на шпальтах головної одеської газети, були присвячена і стаття М. Савича «Дешо про спеціальну освіту» [7]. На жаль, примірник «Одесского вестника» з цією статтею в фондах одеських бібліотек не зберігся. Стаття М. Савича викликала негативний відгук професора Р. Орбинського [8] та відповідь на нього М. Савича. В останній Микола Іванович зазначав, що на звернення до питань освіти його спонукали приклади випускників вищих навчальних закладів, яких він знав («Мені траплялося бачити чимало людей, які закінчили курс у вищих навчальних закладах і які пам'ятали лише, що вони мають диплом для отримання звання та кілька студентських витівок...», — зазначав він) [9]. Вони навели його на думку про необхідність реорганізувати освіту шляхом посилення спеціалізації та вмотивованості учнів. Досить різка реакція на критику М. Савича була не до вподоби Р. Орбинському й він у наступній своїй замітці зазначив, що М. Савич «не сприймає критики. Тому він... її не вартий» й припинив подальшу дискусію [10]. Тим не менш, ця коротка дискусія оцінювалася сучасниками як досить важлива, у некролозі М. Савича історик В. Яковлев, згадуючи публікації Миколи Івановича 1858 р., відзначав: «Між іншим, на сторінках «Одесского вестника» цього року розпочалася вперше в російській журналістиці полеміка про класичну та реальну освіту — між проф. Орбинським (класиком) та Савичем (реалістом)» [11].

Співпраця М. Савича з «Одесским вестником» 1858 р. була вже надзвичайно тісною, оскільки, згідно розпису статей, він

цього року був автором і семи публікацій газети в рубриці «Фейлетон». В першій зі згаданих публікацій автор ремствував на одеську пилюку дорогою до Малого Лібенталя під Одесою [12]. В другому, повернувшись зі згаданого Малого Лібенталя, розповів про новини Одеси, зустріч з приїжджим приятелем («На бульварі я зустрівся зі старим знайомим, який приїхав з Малоросії до Одеси, продавати пшеницю». — писав він), якому М. Савич влаштував екскурсію містом («Я змусив його милуватися морем, лісом шогл з різнобарвними прапорами, вказав з гордістю на пароплави... Вказав на визначну шишку на п'єдесталі Дюка. Переконав його, що в Одесі навіть пилюка має свою поезію»). Притому М. Савич вказав, що гостю зовсім не сподобалися якість та ціна харчування в Одесі. Отже Микола Іванович виступив в фейлетоні як людина, що добре знає вади одеського життя, проте безперечно є патріотом цього міста [13]. На сторінках газети М. Савич написав також фейлетон на смерть П. Беранже, якого він вважав народним поетом Франції (ззначаючи, що він був поетом, «який приносить радість під дах бідняка, радість чисту, від якої не тхне кабаком або чимось іншим», й наголошував, що цей «поет гнаний та бідний теж протягував руку за милостинею й не шукав покровительства») [14]. Фейлетони М. Савича в «Одесском вестнике» за 1858 р. були присвячені різним питанням одеського життя від складнощів пересування Одесою в зимовий час [15] до вражень від атракціонів та інших видовищ для одеської публіки [16]. Притому М. Савич критикував шукачів наживи, що виступали перед публікою, копіюючи таланти інших [17]. Микола Іванович називав таких людей «мусю», вважаючи такими іноземців, що вдають із себе талановитих митців, або видатних вчених, щоб влаштувати палатні виступи в малоосвічених країнах, зокрема, в Російській імперії. В одному з фейлетонів він, зокрема, писав: «Софізм, який використовують для свого виправдання мусю, полягає в тому, що обдурювати людей в країнах, які стоять за освітою нижче за інші, не лише не соромно, але навіть корисно для цих країн, бо таким чином вони ніби їх просвіщають» [18].

На жаль, не всі номери «Одесского вестника» за 1858 р. з фейлетонами М. Савича є в наявності в одеських бібліотеках, так само відсутні всі номери цієї газети за 1859 р. й хоча, згідно її змісту, у цей рік публікацій М. Савича в ній не було [19],

цілком можливо, що незначні публікації до змісту не потрапили. Тим більш, що досить тісна співпраця М. Савича з «Одесским вестником» мала місце і 1860 р. Вона вже була предметом нашого окремого дослідження [20, с. 201-213], тому лише зазначимо, що протягом цього року М. Савич опублікував на шпальтах газети п'ять розлогих публікацій, присвячених проекту домовласницького банку Одеси, ініціатором створення якого був М. Савич [21]. Також слід окремо відзначити відповідь М. Савича на статтю під криптонімом «К. М.» з проектом влаштування в Одесі варту за рахунок домовласників. Виступаючи проти цієї ідеї, Микола Іванович був також обурений тим, що автор проекту до «різного гатунку шукачів пригод та фортуни», які прибували до Одеси, відніс і чумаків [22]. «Невже п. К. М. — зазначав М. Савич, — ...не знає, що чумаки найчесніший та найсмирніший народ у світі й слугують досить часто дійною коровою для будочників. Кому в Одесі не доводилося бачити або чути, як будочники вимагають від чумаків по копійці або по дві з возу за те, що валка зупинилася на вулиці, поки чумаки розпитують, до якого магазину підвезти свій вантаж, а у випадку відмови хто не бачив, як будочник безцеремонно стягає з возу першу свитку, що йому сподобається, та й ще погрожує затягнути до поліції» [23]. У цій цитаті можна простежити збереження у М. Савича певних українофільських поглядів.

Вищезгадані статті М. Савича щодо проекту домовласницького банку викликали гостру критику з боку редактора «Одесского вестника» М. Сокальського [20, с. 208-210]. Дискусія набула такої гостроти, що від вересня 1860 р. М. Савич припинив співпрацю з «Одесским вестником» й почав публікувати свої статті (в тому числі відповіді на публікації М. Сокальського) на шпальтах газети «Листок Русского общества пароходства и торговли» [24, с. 165-176]. Однак остання газета у 1861 р. припинила своє існування. Вочевидь цей факт, а також те, що М. Савич на початку 1860-х рр. взяв активну участь у розробці реформи місцевого самоврядування в Одесі, спричинили появу кількох публікацій Миколи Івановича на шпальтах головної одеської газети у 1863 р.

Як член «Комісії... створеної для запровадження місцевого самоврядування в Одесі...», М. Савич брав участь у складанні списку виборців. Притому виникла проблема, до якої категорії віднести деяких громадян Одеси (наприклад, дворян, записаних

в купецькі гільдії і т. п. [25]). Пропозиції щодо їхнього вирішення викликали критику дій комісії з боку дописувача «Одесского вестника» П. Брацлавського. Останній, між іншим, виступив проти рішення комісії позбавити права голосу духовних осіб-домовласників через те, що вони не сплачували зі своїх будинків податки, також не подобалося йому рішення комісії розширити права осіб, що були представниками від жінок-домовласників, оскільки одеська комісія розширила ці права набагато більше, ніж їх було надано жінкам у Петербурзі і т. п. [26].

Відповіді на зауваження П. Брацлавського М. Савича свідчили про те, що останній не втратив свого красномовства. Наприклад, щодо пункту про виборні права духівництва Микола Іванович зазначав: «З практики достатньо відомо, що лише той громадянин може приймати близько до серця питання добробуту та благоустрою, котрий несе всі тяготи, без яких цей благоустрій неможливий» [27]. Продовжуючи дискусію з П. Брацлавським, М. Савич у наступній статті особливу увагу приділив правам представників від жінок. Так, оскільки жінок-домовласниць мали представляти найближчі родичі (тобто фактичні спадкоємці), М. Савич зазначав: «немає підстав віднімати у такої особи право бути обраним на посаду... Віднімаючи це право, ми опосередковано відняли б у жінки право володіння мастком, бо таке право передбачає право захисту інтересів мастку... Тому жінка, яка здатна захищати свої інтереси, має захищати і громадські. Вона не присутня на зібраннях й не обирається на посади, бо це представницям її статі забороняє закон, але передати це право іншим їй ніщо не забороняє». Загалом М. Савич навів п'ять пунктів своїх аргументів на захист розширення прав представників від жінок у міській думі [28].

Розглянуті вище публікації дозволяють віднести М. Савича до краших одеських публіцистів реформеної доби. Як одеського домовласника та громадянина М. Савича не залишали байдужими проблеми вже рідного для нього міста. Це зумовило найрізноманітнішу проблематику зазначених публікацій. Також відгукувався М. Савич й на питання, що тоді хвилювали громадськість всієї Російської імперії: становище робітників, виховання молоді та реформування освіти, створення приватних

банків, запровадження місцевого самоврядування, права жіноцтва та ін. Практично з усіх цих питань М. Савич висловлював досить передові думки, що подекуди випереджали свій час. Публіцистична спадщина М. Савича кінця 1850-х — початку 1860-х рр. потребує подальших досліджень, зокрема це стосується вивчення тих його публікацій в «Одесском вестнике», з якими через їхню відсутність в бібліотеках неможливо ознайомитись в Одесі, а також публікацій на шпальтах інших газет зазначеної доби.

#### Джерела та література

1. Оксман Ю. Г. Кирилло-Мефодиевцы в Новоросии // Борьба классов. — 1924. — № 1-2.
2. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.). — Одесса, 2002.
3. N. S. Бюджет рабочего в Одессе // Одесский вестник (далі — ОВ). — 1858. — 18 января.
4. N. S. Несколько мыслей о таксе // ОВ. — 1858. — 24 апреля.
5. Савич Н. О приюте для арестантских и нищенских детей // ОВ. — 1858. — 13 сентября.
6. Савич Н. Проект приюта нищенских и арестантских детей // ОВ. — 1858. — 21 октября.
7. Богдановский А., Георгиевский А. Отчет об издании Одесского Вестника в 1858 г. // ОВ. — 1858. — 30 декабря.
8. Р. О. По поводу статьи: «несколько слов о специальном образовании» в 15 № Од. Вестн. за 1858 год // ОВ. — 1858. — 25 февраля.
9. N. S. Ответ г. Р. О. на его возражение, помещенное в № 22 Од. В. // ОВ. — 1858. — 15 марта.
10. Ответ г-ну N. S. на его возражения в № 30 Од. В. // ОВ. — 1858. — 22 марта.
11. Я-в В. Николай Иванович Савич (некролог) // ОВ. — 1882. — 29 мая.
12. Фельетон // ОВ. — 1858. — 31 мая.
13. Савич Н. Фельетон // ОВ. — 1858. — 7 августа.
14. Савич Н. Фельетон // ОВ. — 1858. — 24 июля.
15. Савич Н. Фельетон // ОВ. — 1858. — 23 декабря.
16. Савич Н. Фельетон // ОВ. — 1858. — 28 августа.
17. Савич Н. Фельетон // ОВ. — 1858. — 27 сентября.
18. Савич Н. Фельетон. Физиология «мусю» // ОВ. — 1858. — 9 октября.
19. Содержание Одесского вестника за 1859-й год // ОВ. — 1860. — 5 января.

20. Гончарук Т. Г. Статті М. І. Савича на сторінках одеської преси 1860 р.: голос колишнього кирило-мефодіївця напередодні «великої реформи» // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. — Одеса, 2012. — № 15 (167).
21. Савич Н. Главнейшие основания, на каких предполагается учредить банк в Одессе // ОВ. — 1860. — 13 августа; Савич Н. Объяснения на проект о домовладельческом банке в Одессе // ОВ. — 1860. — 20 августа; Савич Н. Еще объяснения на проект о домовладельческом банке в Одессе // ОВ. — 1860. — 25 августа; Савич Н. От учредителей домовладельческого и акционерного банка в Одессе // ОВ. — 1860. — 27 августа; Савич Н. Ответ на замечания, помещенные в № 93-м Од. В., касательно проектированного банка в Одессе // ОВ. — 1860. — 6 сентября.
22. К. М. Учители осторожности // ОВ. — 1860. — 12 июля.
23. Савич Н. Ответ на статью Г. К. М. «Учители осторожности». Ночные сторожа // ОВ. — 1860. — 26 июля.
24. Гончарук Т. Г. «Листок Русского общества пароходства и торговли» 1860 р.: прогрессивна одеська газета напередодні «великої реформи» // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія. — Одеса, 2012. — Вип. 24.
25. Современная летопись // ОВ. — 1863. — 13 августа.
26. Брацлавский П. По поводу некоторых общественных вопросов // ОВ. — 1863. — 29 августа.
27. Савич Н. Ответ на заметку г. Браславского по поводу некоторых вопросов общественного управления // ОВ. — 1863. — 5 сентября.
28. Савич Н. По поводу статьи г. Браславского помещенной в № 106 Од. В. // ОВ. — 1863. — 2 октября.

#### *Анотації*

**Гончарук Т. Г. Публикации М. Савича на страницах газеты «Одесский вестник» конца 1850-х — первой половины 1860-х гг.: бывший кирило-мефодиевец о проблемах одесской жизни периода реформ.**

В статье анализируются публикации М. Савича на страницах одесской газеты «Одесский вестник» в 1858-1863 гг. Анализируется содержание статей, касающихся важных вопросов городской жизни, а также реформирования образования, создания частных банков, положения рабочего класса, учреждения органов местного самоуправления и др. Делается вывод о прогрессивности взглядов М. Савича.

**Ключевые слова:** М. Савич «Одесский вестник», Кирило-Мефодиевское общество, история прессы.

**Goncharuk T. G. M. Savich's publications in the newspaper «Odessa Herald» in the late 1850s — early 1860s: ex-kyrylomefodi-evets about problems in the life of Odessa during the reform period.**

The article is devoted to M. Savich's publications in Odessa newspaper «Odessa Herald» in 1858-1863. It analyzes the content of the articles relating to the important issues of urban life, as well as education reform, the establishment of private banks, the position of the working class, the establishment of local self-government, etc. The conclusion about progressiveness of views of M. Savich is given.

**Key words:** M. Savich, «Odessa Herald», Cyril and Methodius society, history of press.

*Надійшла до редакції 15 жовтня 2013 р.*